

Пародія як один із основних стилістичних засобів у казці Льюїса Керрола “Аліса в Країні Див”

Історія повторюється двічі: один раз як трагедія, інший раз як фарс. Те ж саме відбувається з відомими літературними творами: вони пародіюються, шаржуються, широко цитуються в комічному аспекті, їх наслідують.

Користуючись історико-літературним і компаративним методами, а також проводячи перекладацький аналіз текстів, які парадіюються, можна виявити природу комічного, визначити культурно-історичні мотиви й причини створення пародій.

У нашій статті ми робимо спробу проаналізувати основні особливості передачі пародії на матеріалі віршів з твору Л.Керрола “Аліса в Країні Див”. Варто підкреслити, що існує безліч трактувань визначення жанру пародії. Зокрема запропоноване в театральній енциклопедії: Пародія (гр., від – проти, всупереч, і пісня, букв. – пісня навиворіт) – літературний жанр, здобуток, що представляє собою комічне або сатиричне переосмислення якого-небудь явища мистецтва. Темою пародії може бути також певна суспільно-політична, побутова або інша подія [6, с. 282].

У літературознавстві відомий переклад слова “пародія” словом “перепісня”. Юрій Тинянов зазначав, що слово це не прищепилось, як термін воно не використовується, тому що “пісня” дуже точний і буквальный переклад, а між тим слово це відводить від набридливого дуже точного слова “пародія” і що важливіше, складає зближення понять пародії і наслідування, варіації – “перепісня” – “переспів” [8, с. 292].

Володимир Даль у “Тлумачному словнику живої великоросійської мови” визначив пародію як “смішну переробку важливого твору або глумливе наслідування, перелицювання, твір чи змалювання навиворіт” [1, с. 556].

У “Тлумачному словнику російської мови” (за редакцією Д.Н.Ушакова) пародія визначається як “сатиричний твір у прозі або у віршах, що комічно імітує, висміює які-небудь риси інших літературних творів [7, с. 50]”.

На нашу думку, одне з найбільш вдалих визначень ми можемо прочитати в “Короткій літературній енциклопедії”: пародія – жанр літературно-художньої імітації, наслідування стилю окремого твору, автора, літературного напрямку, жанру з метою його висміювання. Автор пародії, зберігаючи форму оригіналу, вкладає в неї нове, яке контрастує з її змістом, що по-новому висвітлює й дискредитує твір.

Матеріалом нашого дослідження є віршовані пародії Л.Керрола в тексті твору “Аліса в Країні Див”. Перероблені й доведені до абсурду моралістичні віршики для дітей, вкладені автором у уста Аліси, ми розглянемо в декількох перекладах російською мовою й зробимо спробу провести семантико-стилістичний аналіз перекладів в аспекті комунікативної спрямованості.

“Аліса” російською мовою існує в багатьох перекладах. Відомий переклад В.Набокова “Аня в стране чудес” (під псевдонімом В.Сирін), переклади А.Оленича-Гнененка, Н.Демурової, А.Заходера, А.Щербакової й багатьох інших.

Розглянемо декілька віршів у трьох перекладах “Аліси в Країні Див”: А.Оленича-Гнененка, Н.Демурової і Б.Заходера.

Наприклад, один із перших віршів, який намагається “правильно” прочитати Аліса, коли вона провалилася у кролячу нору:

*How doth the little crocodile
Improve his shining tail,
And pours the waters of the Nile
On every golden scale!*

*How cheerfully he seems to grin,
How neatly spreads his claws,
And welcomes little fishes in
With gently smiling jaws!* [10, с. 25]

У російському перекладі насамперед потрібно зберегти функціонально-стилістичну й комунікативну спрямованість цього уривка, показати, що це пародія, яка має подвійне дно: текст і комедійний підтекст, інакше російському читачеві не буде смішно, оскільки переклад не викликає в нього ніяких культурно-літературних асоціацій.

А.Оленич-Гнененко намагався передати формальний та прямий значеннєвий зміст оригіналу.

*Там, где лениво плещет Нил
Среди седых песков,
Веселый юный крокодил*

*Плывет среди тростников.
Он режет звонкую струю,
Хвостом блестящим бьет,*

*На золотую чешиую
Дождем он воду льет.
Раскрыл, смеясь, зубастый рот*

*(Вы сделать так смогли б?)
И нежным голосом зовет
Туда проворных рыб [5, с. 27].*

На нашу думку, перекладач переказав історію про веселого крокодилчика не досить вдало. Текст розрісся на цілу строфу, у якій до того ж є незграбне риторичне запитання, невдалі переноси: *зовет/ туда проворных рыб*. Але справа навіть не в невдалому синтаксисі. Аліса повідомляє, що намагається прочитати напам'ять вірш “Там, де весела бджола...” Такий вірш російському читачеві невідомий, його назва висне в повітрі, і нарікання Аліси із приводу того, що слова в неї виходять не ті, доводиться приймати на віру. У минулому столітті не тільки дорослим, але й маленьким англійським читачам було ясно, що переключений вірш про маленького крокодилчика – це знущальна пародія на моралістичний, сентиментальний вірш Ісаака Уоттса про трудову бджілку, який і намагається прочитати Аліса.

*How doth the little busy bee
Improve each shining hour.
And gather honey all the day
From every opening flower.*

*How skillfully she builds her cell.
How neat she spreads the wax
And labours hard to store it well
With the sweet food she makes [10, с. 25].*

У перекладі матеріал не ліг на російський ґрунт і був не вдалим.

Н.Демурова пішла іншим шляхом. У посторінкових коментарях до свого перекладу вона дає великий і докладний коментар до кожного вірша, пояснюючи, що і як пародіюється, і наводить тексти віршів, які пародіювалися у примітках перекладача. Її переклад вірша І.Уоттса.

*Как дорожит любым днем
Малюточка-пчела!
Гудит и вьется над цветком,
Прилежна и мила.*

*Как ловко крошка мастерит
Себе опрятный дом!
Как щедро деток угостит
Припрятанным медком! [3, с. 28].*

Порівнявши тексти Керрола й вірші Уоттса, можна побачити, що перекладачка пародіювала власний переклад. У зробленому Н.Демуровою перекладі самого тексту “Аліси” з’явився крокодил, що “*дорожит своим хвостом*” і “*вьется над песком*”. На жаль, при такому підході до перекладної пародії суть її, дотепність, веселість, блиск губляться в набридливих посторінкових коментарях, здатних звести нанівець будь-яку гру розуму.

По-іншому зробив Б.Заходер. Називаючи свій переклад переказом, він перевертає сам принцип перекладу. Його система ґрунтується на принципі функціональної субституції. Тут, замість історії про крокодила, його Аліса промовляє таке:

*Звери в школу собирайтесь,
Петушок пропел давно!
Как вы там не упрямитесь,
Ни кусайтесь, ни лягайтесь,
Не поможет все равно.*

*Громко плачут зверь и птишка,
– Караул, – кричит пчела,
С воєм тащится букашка,
Неужели им так тяжело
Приниматься за дела? [4, с.26].*

Це не можна назвати перекладом, це – субституція. Крокодилчика не залишилося, він з’явиться в іншій частині тексту, зате функціональний принцип витриманий. Заходер склав пародію на хрестоматійно відомий вірш Л.Н.Модзалевського, осміявши, до речі, працьовиту бджілку – типовий персонаж і російських, і англійських моралістичних віршів для дітей.

Ось оригінал, який спародіював Б.В.Заходер:

*Дети, в школу собирайтесь,
Петушок пропел давно,
Попроворней одевайтесь,
Смотрит солнышко в окно.*

*Человек, и зверь, и птишка, –
Все берутся за дела.
С ношей тащится букашка,
За медком летит пчела [11].*

Сюжет про маленького крокодилчика не був втрачений, щоправда, цей герой виникає в іншій частині, у розділі про божевільне чаювання, де Капелюх (він же Божевільний Шляпочник, або Болванщик в інших перекладах) співає наступний романс:

*Twinkle, twinkle, little Bat,
How I wonder, what you're at.*

*Up above the world you fly,
Like a tea-tray in the sky [10, с. 85].*

В оригіналі це – пародія на відомий вірш Джейн Тейлор, комізм якого полягає в передражнюванні її пишномовного й сентиментального стилю. *Star* замінено на *bat, diamond* – на *tea-tray*. Початкові рядки вірша Джейн Тейлор, який Л.Керрол спародіював:

*Twinkle, twinkle, little star,
How I wonder, what you are*

*Up above the world so high
Like a diamond in the sky [11].*

Л.Головчинська вважає, що в пародії є натяк на відомого в Оксфорді професора математики, якого студенти прозвали *Bat* (“летюча миша”) за те, що він літав у небесах під час лекцій. Якщо це

так, то пародія Керрола мала відразу дві мети. В А.П.Оленича-Гнененко романс звучить так:

*Вейся, вейся, смейся мне,
Нетопырь, летя к луне.*

*Синей ночью с высоты
Чайной чашкой блещешь ты* [5, с. 87].

Такий переклад важко назвати витонченим. Поруч стоять два орудних відмінки з різними значеннями: синьої ночі (тимчасовий) і чайної чашки (порівняльний). Заміна підносу на чашку в перекладі також невдала, оскільки чашка не блищить.

У Н.М.Демурової в намаганні дотриматися текстуальної близькості вийшов погано зрозумілий і несмішний вірш: і керролівське глузування, й оригінальність порівнянь зовсім пропали.

*Ты мигаешь, филин мой,
Я не знаю, что с тобой!*

*Высоко же ты над нами,
Как поднос под небесами* [3, с. 88].

Знову, переклад Н.М.Демурової, як і переклад А.П.Оленича-Гнененка, нічого не говорить російському читачеві, не апелює до фонових літературних занять і тим самим не викликає ніяких асоціацій комічного характеру.

На нашу думку, Б.Заходер майстерно вирішує завдання пародіювання романсів:

*Крокодильчики мои,
Цветики речные!
Что смотрите на меня,
Прямо как родные?*

*Это кем хрустите вы,
В день веселый мая,
Средь нескушанной травы
Головой качая?* [14, с. 87]

У цих рядках, які перекладач вкладає у вуста Капелюха, російський читач упізнає перекручений, переплутаний вірш А.К.Толстого, якому додане фарсове звучання:

*Колокольчики мои,
Цветики степные,
Что смотрите на меня,
Темно-голубые?*

*И о чем звените вы
В день веселый мая,
Средь нескошенной травы
Головой качая?* [12]

При перекладі поезії виникає завдання створення адекватного тексту. Поняття “адекватний переклад” і сам термін були висунуті ще в 30-ті роки XIX століття А.А.Смирновим, але до цього часу не припиняються суперечки про те, якими способами й засобами досягається ця адекватність. А.В.Федоров увів у вживання нове поняття “полноценность перевода”, під яким він розумів “исчерпывающую передачу смыслового содержания подлинника и полное функционально-стилистическое соответствие ему” [27, с. 189]. А.Оленич-Гнененко й Н.Демурова намагалися виконати першу умову А.В.Федорова, у результаті чого вийшли нуднуваті віршики, неясність, яка позбавлена добірності і втратила функціонально-комунікативну спрямованість. Б.Заходер зосередив свою увагу на принципі функціонально-стилістичної відповідності й запропонував свій блискучий варіант нісенітниці, що адекватно замінює керролівський нонсенс.

Література

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Рус. яз., 1989. – 746 с.
2. Краткая литературная энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 604 с.
3. Кэрролл Льюис. Приключения Алисы в Стране Чудес. / Перевод Н.М.Демуровой. – М.: Наука, 1991. – 397 с.
4. Кэрролл Льюис. Алиса в Стране Чудес. / Перевод Б.В.Заходера. – М.: Образование, 1980. – 215 с.
5. Кэрролл Льюис. Алиса / Перевод А.П.Оленича-Гнененко. – София: Образование, 1977. – 226 с.
6. Театральная энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1965. – 282 с.
7. Толковый словарь русского языка. Под ред. Д.Н.Ушакова. – М.: Русские словари, 1994. – 282 с.
8. Тынянов Ю. Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Наука, 1977. – 576 с.
9. Федорова А.В. Основы общей теории перевода. – М.: Наука, 1934. – 285 с.
10. Carrol Lewis. Alice's Adventures in Wonderland. Through the Looking Glass. – London: Penguin Popular Classics, 1994. – 225 p.
11. Галинская И.Л. Льюис Кэрролл и загадки его текстов. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://free-book.ru/news_page,1,1091,2.htm
12. Денисюк Н. А.К.Толстой. Его время, жизнь и сочинения. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://feb-web.ru/FEB/LITENC/ENCYCLOP/leb/leb-2911.htm>